

ЗМІСТ ОБРАЗОТВОРЧОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АРХІТЕКТОРІВ

У статті обґрунтовано значення образотворчої складової професійної підготовки майбутніх архітекторів згідно сучасних парадигм і методологічних концепцій вищої освіти, розглянуто структуру змісту художнього навчання у відповідності до кваліфікаційних вимог бакалавра та магістра архітектури. У змісті образотворчої підготовки майбутніх архітекторів виділено чотири підструктури: когнітивно-інформаційний досвід (знання); практика навчальної діяльності (вміння і навички); досвід емоційно-оцінного ставлення (ціннісні орієнтації); креативність (творчі здібності). Оновлення змісту навчання пропонується здійснювати послідовно, шляхом інтеграції проектних і художніх дисциплін.

Ключові слова: архітектурна освіта, образотворча підготовка, зміст навчання, художні знання і вміння.

В умовах оновлення, національного відродження українського суспільства стратегічним напрямком розвитку неперервної архітектурної освіти є формування цілісної відкритої системи, універсальної та демократичної в своїй основі, здатної гнучко реагувати на зміну зовнішніх та внутрішніх факторів, трансформуватись і розвиватись. Новітнє постмодерне розуміння педагогічного процесу акцентує професіоналізацію змісту освіти, врахування характеру майбутньої трудової діяльності, орієнтує на інноваційні педагогічні підходи, які зможуть змінити стереотипи, оновити традиційні методи здобуття професії та забезпечити нову якість підготовки фахівців. Стратегічним напрямком розвитку неперервної архітектурної освіти є формування цілісної відкритої системи, універсальної та демократичної у своїй основі, здатної гнучко реагувати на зміну зовнішніх умов, трансформуватись і розвиватись.

Основоположними факторами визначення змісту навчання є врахування функцій зодчого у суспільному прогресі, вимоги економіки та потреби населення у якісному архітектурному продукті, рівень науково-технічних досягнень, запити ринку праці, що актуалізує проблему оновлення змісту образотворчої підготовки майбутнього фахівця, надаючи їй світоглядного характеру, акцентуючи цілі творчого розвитку особистості та професіонального становлення студентів.

Проблеми діяльності вищих закладів освіти в Україні, шляхи удосконалення і раціоналізації навчально-виховного процесу відповідно до нових ринкових умов, особливості надання освітніх послуг та наближення їх до світових стандартів висвітлено у працях Р. Антонюк, В. Барановського, А. Бичко, І. Зязюна, В. Зубка, В. Козакова, В. Кушніра, В. Шейка, В. Шульгіної.

Визначну роль художньої культури як фактора духовного та інтелектуального розвитку особистості студента обґрунтовано у педагогіці мистецтва (В. Кузін, Н. Молева, М. Ростовцев, А. Терентьев, П. Чистяков, Є. Шорохов, Б. Юсов), уточнено у працях вітчизняних дослідників (В. Бутенко, М. Євтух, Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Пехота, О. Ростовський, О. Рудницька), зокрема у сфері мистецької вищої освіти (Г. Васянович, В. Мазепа, В. Орлов, О. Шевнюк, О. Щолокова), художній підготовці майбутніх архітекторів і дизайнерів (Є. Антонович, В. Єжов, К. Кудряшев, О. Максимов, П. Ревякін). Особливості професійної підготовки зодчого висвітлено у архітектурній педагогіці (Б. Бархін, Г. Гребенюк, А. Єфімов, К. Зайцев, Д. Мелодинський, О. Степанов, І. Лежава, А. Чебикін, О. Тіц, Н. Шаповал, І. Шпара), де основну увагу приділено методиці навчального проектування. Не зважаючи на значну кількість і ґрунтовність праць, питання науково-методичного забезпечення фахової художньої підготовки

архітекторів розкриті недостатньо повно.

Мета статті: розглянути проблему оновлення змісту образотворчої підготовки майбутніх архітекторів відповідно до сучасних педагогічних парадигм та актуальних суспільних задач.

Зміст освіти, як науково обґрунтована система дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для певного освітньо-кваліфікаційного рівня, являє собою цілісну сукупність знань, структурованих за параметрами якості (науковість, фундаментальність, повнота, глибина) та кількості (обсяг інформації, її різноманітність тощо), а також узагальнених інтелектуальних і практичних умінь, навичок творчого розв'язання проблем, етичних норм [1]. Науково сформований зміст професійної підготовки фахівця на засадах інтеграції як процес і результат взаємодії його структурних елементів, супроводжуваний зростанням системності та ущільненості знань студентів, характеризується єдністю мети та завдань, функцій, структури, принципів організації та напрямів оновлення в умовах соціального та економічного розвитку. Визначним чинником формування змісту професійної підготовки, як зазначає В. Семиченко [4], є те, що він має забезпечувати певний резерв розвитку у відношенні до змін соціальних умов і структури професійної діяльності, яка виступає вихідною ланкою процесу науково-педагогічного моделювання.

Важливою складовою архітектурної освіти виділимо образотворчу підготовку студентів, як синергетичну систему динамічної взаємозалежності її компонентів, факторів зовнішнього впливу і внутрішнього розвитку, інтегративної єдності педагогічних цілей, що формує художню культуру особи, необхідні професійні компетенції, творчий досвід та креативність, слугує умовою, методом та інструментарієм пошуку естетично досконалих архітектурних рішень. З одного боку, ця складова покликана комплексно вирішувати цілі естетичного виховання, культурологічної освіти, збагачення духовного світу студента [2], з іншої сторони, вона є функціонально необхідним апаратом професійних дій та провідним засобом становлення індивідуального творчого методу зодчого.

Засновуємось на трактуванні змісту мистецької освіти Г. Падалкою як системного поєднання знань фактичного художнього матеріалу, теорії мистецтва та історії його розвитку, практичних умінь і навичок образотворчої діяльності, єдності досвіду сприймання мистецтва, критично-оцінювального ставлення та інтерпретаційних підходів до надбань художньої культури та самостійного творення власних композицій, думок і стилю [3]. Тому зміст образотворчого навчання майбутніх архітекторів доцільно розглянути як синтез історично сформованого суспільного досвіду сприймання, оцінювання і творення у мистецтві, адекватний сучасним вимогам до рівня теоретичних знань, спеціальних умінь і навичок архітектора у художній сфері, визначених державними освітніми документами, що слугує основою безперервного особистісного саморозвитку та умовою формування готовності випускника до плідної професійної діяльності.

У модернізації образотворчої підготовки провідну роль відіграє синергетична парадигмальна концепція її розвитку як відкритої самоорганізованої системи, яка здатна реалізувати навчально-виховний потенціал мистецтва в інтерпретації та узагальненні предметних знань на загальнонауковому, конкретно-науковому та загальнокультурному рівнях інтеграції. При цьому відбувається синкретичне злиття способів і форм пошукової діяльності у художньому пізнанні, ціннісному осмисленні та творчому перетворенні явищ культури, професійному спілкуванні, що відповідає ідеям соціалізації змісту освіти, готує випускника до життєтворчості та самореалізації у обраній професії. Відзначимо тенденцію поєднання навчання, виховання та розвитку в постановці та реалізації таких завдань: зміна ціннісних орієнтацій професійного навчання за суспільними позиціями архітектурної діяльності; реалізація особистісного підходу; становлення професійно-значущих якостей

та загальної художньої культури архітектора, надання професійно орієнтованих знань і умінь, що забезпечуватимуть позитивну мотивацію до самонавчання і саморозвитку фахівця засобами мистецтва [2; 3].

Вихідним положенням у проектуванні змісту образотворчої підготовки майбутніх архітекторів як цілісної системи було прийнято його структурованість за чотирма взаємодіючими підструктурами: когнітивно-інформаційний досвід (знання); практика навчальної діяльності (вміння і навички); досвід емоційно-оцінного ставлення (ціннісні орієнтації); креативність (творчі здібності). Означені елементи закріплюють єдність змістової та операційної складової професійного навчання:

I. Сукупність когнітивного досвіду (*художні знання*) становить інформаційну базу навчального процесу в формі сприйняття даних, їх розуміння, запам'ятовування, систематизації, аналізу і синтезу професійно спрямованих знань з певними стійкими характеристиками та якостями: повнота, глибина, конкретність, узагальненість, згорнутість, розгорненість, системність, систематичність, оперативність, гнучкість. Наступність рівнів рефлексійного засвоєння знань дозволяє зберігати засвоєну мистецьку інформацію у різноманітних формах і переносити отримані знання у нові ситуації, тим самим збільшуючи їх кількість.

II. Досвід здійснення способів практичної діяльності (*художні уміння, навички*), в засвоєнні якого формуються вміння, які забезпечують відтворення та збереження накопичених культурних досягнень людства: вміння використовувати різні методи наукового пізнання, такі як моделювання, системно-структурний аналіз, дедукцію й індукцію; вміння оперувати різними формами кодування, перекодування і трансляції інформації; вміння виділяти головне у інформаційному масиві; вміння фіксувати результати у різноманітній знаковій та образній формі, порівнювати результати діяльності, обирати методи, прийоми, алгоритми рішення задач; вміння творчо використовувати узагальнену інформацію; навички систематизації емпіричних, теоретичних, формально-логічних, проблемних відомостей по джерелу, характеру, складності і призначенню інформації, навички фіксації узагальнень; вміння визначати закономірності та тенденції, вміння аналізувати хід дискусії, утримуючи загальну тему; вміння удосконалювати оціночні судження за заданими критеріями, встановлювати ці критерії самостійно; навички самоаналізу, складання простих діагностичних програм тощо.

III. Досвід емоційно-оцінного ставлення (*ціннісні орієнтири образотворчої діяльності*) передбачає: здібності оцінювати ті чи інші події, висловлювання, поведінку; вміння обмірковано виходити із ситуації, яка потребує морального вибору; передбачення наслідків власної діяльності. Важливі такі особистісні якості, як толерантність, вміння вбачати раціональне у різних позиціях, розуміння меж власної компетентності, здібність до самообмеження, контроль негативних емоцій, здібність формування самостійної позиції відносно зовнішніх умов.

IV. Креативність особистості (*творчі художні якості*): здатність генерувати нестандартні ідеї вирішення художніх проблем архітектури; визначати нові властивості явищ альтернативними методами дослідження, а також шляхом узагальнення, перетворення, трансляції матеріалу з однієї форми вираження в іншу; знаходити невідомі властивості об'єкта вивчення; винаходити варіанти способів рішення навчальної задачі і зіставляти результати; конструювати принципово нові способи діалогової мистецької комунікації з використанням новітніх технологій.

Структурно-функціональну єдність визначених компонентів на рівні проектування змісту навчальних дисциплін встановлюють їх синергетичні системні зв'язки, структурування навчального матеріалу, побудова модулів за елементами наукових знань

(факти, категорії, поняття, гіпотези, методи тощо), а лінійну систематизацію змісту забезпечує об'єктивна послідовність його елементів за зростанням складності навчальних задач, де кожна попередня ланка є базою для наступної.

Відповідно нормативних документів професійної підготовки архітекторів, випускники кожного освітньо-кваліфікаційного рівня повинні отримати необхідний образотворчий досвід, який потребує подальшого збагачення в умовах самоосвіти та набуття професійної майстерності. Так, *бакалавр* підготовлений до планування та організації образотворчої фахової діяльності, він володіє історико-теоретичними художніми знаннями, основами архітектурного формотворення, вміє обирати оптимальну технологію і методику творчого пошуку архітектурно-художньої ідеї, візуалізації та обговорення варіантів, критично оцінює власний потенціал відповідно до вирішення конкретних виробничих задач, вміє розробляти програму самовдосконалення і саморозвитку засобами мистецтва, презентувати свої виробничі та творчі досягнення. *Магістр* отримує необхідні знання та уміння для здійснення самостійної образотворчої діяльності у галузі архітектурного проектування, наукових досліджень, архітектурної педагогіки (загальноосвітньої та професійної), усвідомлює задачі професії відповідно до сучасних вимог і потреб суспільства, орієнтується в світових художніх тенденціях, знає регіональні, національні художні традиції, розуміє сутність архітектурного творчого процесу, знає і застосовує сучасні технології проектування, набуває практичний досвід розроблення архітектурних проектів інтер'єрів та екстер'єрів будівель, засвоює наукові методи пошуку, обробки та узагальнення інформації, критерії естетичної оцінки існуючого чи проєктованого архітектурного простору, застосовує системний підхід до розгляду будь-яких теоретичних, виробничих та особистісних проблем, пов'язаних із мистецтвом, постійно збагачує свій творчий потенціал і художній досвід, вміє генерувати творчі ідеї, розробляти та зображувати варіанти архітектурної композиції та естетичної організації різномасштабного просторового середовища, вміє вести аргументовану дискусію на художні теми, надає критичну оцінку власним образотворчим досягненням та роботі колективу, знає сучасну методологію педагогіки та психології, наставництва, принципи ефективної організації навчальної та трудової діяльності колективу.

Вважаємо, що актуальними шляхами оновлення змісту навчання є інтеграція та професіоналізація, встановлення особистісної значущості матеріалу, позитивна мотивація та стійкий інтерес до здобуття образотворчих знань та умінь. У результаті зміст навчання переходить в особистісний досвід студента, становить соціокультурну основу його життєтворчості та саморозвитку в мистецтві та професійному середовищі. Інтегроване опанування образотворчих та проєктних дисциплін забезпечить всебічний розвиток особистості студента-архітектора, становлення його наукового художнього світогляду, усвідомлення перспектив майбутньої діяльності та її художніх складових, вироблення умінь перенесення знань та творчого досвіду на архітектурну практику, готовність до продуктивного виконання основних задач професійної образотворчої діяльності архітектора (проєктно-композиційної, науково-аналітичної, комунікативної, організаційної, освітньої).

Оновлення структури змісту безперервної образотворчої підготовки пропонуємо здійснювати по етапам, визначивши основні дисципліни, інтегровані знання та уміння, очікувані результати. Окрім того, постадійна організація змісту передбачає інноваційну побудову педагогічних технологій, на противагу традиційного поділу навчального матеріалу за темами і підрозділами. Усі навчальні предмети набувають міждисциплінарного характеру, потребують цільового спрямування їхнього змісту на особистісне зростання студента у максимальному використанні їх розвивального потенціалу для забезпечення готовності випускника до успішного виконання

образотворчих виробничих функцій в різних професійних середовищах архітектури.

Так, у допрофесійній підготовці абітурієнтів у вивченні рисунку, живопису, креслення необхідно звертати увагу на виховання просторового сприйняття, умінь компонувати, рисувати з натури, здійснювати світлотонове, колірне моделювання, розвиток технічних графічних навичок. Результатом є готовність до професійного архітектурного навчання, первинна образотворча культура.

Протягом всього терміну навчання послідовно укріплюється професійна художня позиція студента – на першому курсі, у результаті опанування дисциплін "Історія мистецтв", "Рисунок", "Основи композиції", "Проектна графіка", "Архітектурне проектування", які доцільно інтегрувати саме за спільними образотворчими навчальними цілями та задачам, накопичуються історичні художні знання, уміння систематизації та аналізу даних, зростає композиційний досвід, розвиваються об'ємно-просторове мислення, професійні графічні уміння уявляти, моделювати та зображувати об'ємні форми на площині. Студенти засвоюють основи теорії кольору, різні методи та прийоми рисунку, специфічних навички архітектурної графіки [5]. Ці інтегровані знання та уміння надають змогу надалі вільно виражати архітектурну ідею графічними зображальними засобами, тобто здійснювати творчий композиційний пошук, спілкуватись мовою архітектурного рисунку, що становить найважливішу образотворчу компетенцію фахівця – знати та володіти історичними та сучасними методами та прийомами об'ємно-просторового моделювання, кольорової гармонізації у створенні цілісної композиції та її грамотного відтворення. Результатом є пропедевтичні художні знання і вміння, образотворча ерудованість, здатність та бажання успішно здійснювати самостійну художню діяльність.

Надалі, на другому та третьому курсах, завдяки поліпредметній інтеграції образотворчих і проектних дисциплін ("Культурологія", "Історія архітектури", "Архітектурне кольорознавство", "Рисунок", "Живопис", "Дизайн архітектурного середовища", "Архітектурне проектування" та ін.), вирішуються задачі подальшого розвитку креативності майбутнього архітектора, формуються уміння самостійного пошуку гармонійних художніх рішень відповідно задачам архітектурної творчості, студенти усвідомлюють гуманістичні, культурологічні основи архітектури та опановують методи професійної роботи та комунікації. Подібним шляхом реалізується інтегративність змісту ОП на всіх наступних етапах навчання, що надає змогу організувати цілісне вивчення тематичних блоків, підтем, окремих понять. Результатом є образотворча культура та ерудованість, аналітичні та практичні художні вміння, опанування студентами основ професійного спілкування.

На заключному етапі бакалаврату зміст образотворчої підготовки спрямовано на формування професійної образотворчої культури, набуття системних художніх фахових знань і художньо-графічної майстерності, розвиток креативності, умінь створювати архітектурну композицію екстер'єру та інтер'єру, виховання професійного критичного мислення, саморозвиток, становлення творчих, вольових якостей. Студенти підготовлені до самостійної архітектурно-художньої роботи, отримують необхідний досвід професійного спілкування. Під час магістратури професіоналізація образотворчого навчання дозволяє сформувати наукове системне мислення, власну естетичну позицію, виробити уміння розробляти цілісний архітектурний проект і презентувати результати, укріпити креативність та здатність творчо застосовувати художні знання на практиці, розвинути творчий потенціал, науково-дослідницькі уміння, навички суспільної та професійної комунікації. Головним результатом навчання є готовність до творчої та науково-педагогічної професійної архітектурно-художньої роботи.

Отже, структурну систематизацію змісту образотворчої підготовки можливо

здійснювати на основі виокремлення певних груп фахово вагомих теоретичних художніх знань, практичних умінь і комплексу варіативних способів пізнавальних дій студентів як на рівні окремої дисципліни, так і в їх інтеграції та взаємозбагаченні, що забезпечить синергетичну єдність та цілісність навчання, його структурність, ієрархічність побудови, впорядкованість, логічність і наступність.

Метою і закономірним результатом реалізації змісту образотворчої підготовки є формування готовності майбутнього архітектора до ефективного виконання ним виробничих функцій у цілісності системи культурологічних, художніх та архітектурно-проектувальних знань, умінь і навичок, мотивів і ціннісних смислів професійної діяльності, індивідуального творчого досвіду розв'язання фахових завдань, що дозволить здійснити професійну самореалізацію у соціальному просторі.

Отже, важливою складовою неперервної архітектурної освіти є образотворча підготовка, яка формує художню культуру особи, необхідні професійні компетенції, творчий досвід та креативність. Вона являє собою неподільну синергетичну систему, утворену на ґрунті цілісності і взаємозалежності її компонентів, факторів зовнішнього впливу і внутрішнього розвитку, інтегративної єдності педагогічних цілей.

Проектування змісту навчання здійснюється на засадах інтеграційного конструювання методичної системи, яка забезпечить синтез наукових художніх знань, умінь і навичок, ціннісних орієнтацій та креативних здібностей, необхідних майбутньому бакалавру та магістру архітектури для успішного виконання виробничих функцій, творчого зростання та самореалізації.

Напрямами подальшого дослідження є вивчення змістових і організаційних факторів побудови ефективної моделі образотворчої підготовки фахівців архітектури, створення відповідних методик навчання та подальшого самовдосконалення архітекторів засобами мистецтва.

Використана література:

1. *Бондар В. І.* Дидактика: теорія і технологія її вивчення / В. І. Бондар, О. Г. Коханко. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 145 с.
2. *Масол Л. М.* Загальна мистецька освіта: теорія і практика : [монографія] / Л. М. Масол. – К. : Промінь, 2006. – 432 с.
3. *Падалка Г. М.* Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
4. *Семиченко В. А.* Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід? // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Видавництво "Віпол", 2000. – С. 176-204.
5. *Чинь Франсис Д. К.* Архитектурная графика : пер. с англ. / Чинь Франсис Д. К. – М. : АСТ: Астрель, 2010. – 224 с.

Кайдановская Е. А. Содержание изобразительной подготовки будущих архитекторов.

В статье раскрыто значение изобразительной подготовки в архитектурном образовании, охарактеризовано содержание обучения в соответствии с квалификационными требованиями к бакалавру и магистру архитектуры, выделено четыре подструктуры: когнитивно-информационный опыт (знания); практика учебной деятельности (умения и навыки); опыт эмоционально-оценочных отношений (ценностные ориентации); креативность (творческие способности).

Ключевые слова: архитектурное образование, изобразительная подготовка, содержание обучения, художественные знания и умения.

Kaidanovska Olena. Content of future architects' fine-art preparation.

In the article, meaning of fine-art preparation within modern architectural education is disclosed, content of learning in accordance with qualification requirements for Bachelor and Master of

Architecture is described. Four substructures are identified in learning's content: cognitive and informational experience (knowledge); practice of learning activity (abilities and skills); experience in emotional and evaluative relations (value orientations); creativity (creative skills).

Keywords: architectural education, fine-art preparation, learning's content, artistic knowledge and skill.

УДК:378+72.001+7.049.6

Карпова С. М.

ДЕКОРАТИВНА СТИЛІЗАЦІЯ НАТЮРМОРТУ ЯК ОСНОВА ВИВЧЕННЯ ПРОЕКТНОЇ ГРАФІКИ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АРХІТЕКТОРІВ

У статті розглянуто питання стилізації як одного з прийомів візуальної організації образу. Стилiзація тлумачиться як декоративне узагальнення зображуваних об'єктів за допомогою низки умовних прийомів зміни форми, об'ємних і колірних співвідношень. У статті обґрунтовано методи декоративної стилізації на заняттях з дисциплін художнього циклу. Представлено методику оволодіння такими прийомами декоративної стилізації як спрощені колірні й тональні відношення, силуетна лінія, текстура, ритм. Проаналізовано розвиток творчих здібностей студентів архітектурних ВНЗ засобами декоративної стилізації.

Ключові слова: стилізація, методи декоративної стилізації, творчі здібності, проектна графіка.

На сучасному етапі розвитку суспільства з появою єдиного інформаційного простору та активізацією міграційних процесів проблема стилю стає особливо актуальною. Взаємопроникнення культур і велика різноманітність візуальної, зокрема візуально-комунікативної інформації, сприяють виникненню напрямку органічної архітектури та науки відеоєкології, основним завданням яких є гармонізація середовища. У зв'язку з цим у спеціальній підготовці архітектора актуалізуються цілі виховання сучасного фахівця, який має цілісний світогляд і високу художньо-професійну культуру, здатний творчо вирішувати соціально-культурні завдання й демонструвати високий рівень професійної компетентності. Вирішення цих завдань вимагає перегляду навчальних програм і змін у методиці викладання професійно орієнтованих і спеціально художніх дисциплін.

Формування образотворчої грамоти майбутніх фахівців у процесі підготовки у вищих навчальних закладах не нова проблема серед науковців. Теоретичні та методологічні аспекти її формування розглядають у своїх працях В. Біда, Е. Ігнат'єв, А. Іконников, В. Кузін, В. Лебедко, С. Ломов, Л. Медведєв, Н. Ростовцев, Є. Шорохов та ін. Психолого-педагогічні закономірності образотворчої діяльності у сфері натурного і декоративного зображення досліджували Н. Волков, Є. Ігнат'єв, С. Рубінштейн, Л. Виготський, Р. Арнхейм, Р. Вудвордс, П. Ліндсей, Д. Норман, П. Якобсон, В. Кирєєнко, та ін.; проблеми художнього стилю і стилізації розкрито у дослідженнях А. Лосєва, В. Власова, А. Соколова, Н. Сокольникової. Підготовці студентів до художньої діяльності засобами творчого створення художніх композицій декоративної спрямованості присвятили свої праці Н. Большакова, Н. Климова, Л. Кожевнікова, Ю. Максимов та ін.

Учені дослідили методичні та організаційні навчально-творчі проблеми декоративно-прикладного мистецтва у системі професійної підготовки студентів різних спеціальностей: художніх (К. Аміргазін, М. Соколов, А. Хворостов, Т. Шпикалова та ін); дизайнерів (К. Даглідян, Л. Єрмолаєва, В. Козлов, Г. Логвиненко, Р. Паранюшкін та ін.)